

BRONISLOVAS KUZMICKAS

Mykolo Romerio universitetas

TRADICIJA IR INOVACIJA MODERNYBĖS IR POSTMODERNYBĖS POŽIŪRIU*

Tradition and Innovation from the Point of View
of Modernity and Postmodernity

SUMMARY

The links between tradition and innovation are viewed as a cultural expression of the relation between past, present and future. As a transmission of certain matters from generation to generation, tradition is sometimes viewed as opposed to innovation. The author of the article holds that both tradition and innovation are inherent elements of culture. Innovation is either a consequence of an intrinsic dynamism of Tradition or a result of an external influence. What is regarded to be tradition or to be innovation to certain extent depends on the historical perspective from which we are evaluating them. These perspectives are those of modernity and postmodernity. The self-consciousness of the majority of older people in the present generation was developed under the influences of the images of the traditions of modernity. Meanwhile the younger people are shaping themselves by accepting the models offered by the culture of postmodernity, coming together with the process of globalization, the spreading of the electronic communication technologies, and the commercialization of culture.

SANTRAUKA

Tradicijos ir inovacijos ryšys aiškinamas kaip praeities, dabarties ir ateities santykio kultūrinės raiškos forma. Tradicija kaip tam tikrų dalykų perdavimas iš kartos į kartą neretai yra suprantama kaip inovacijos opozicija. Straipsnyje teigiama, kad ir tradicija, ir inovacija yra neatsiejami kultūros elementai. Inovacija suprantama kaip tradicijos vidinio dinamizmo padarinys, taip pat kaip išorinio poveikio rezultatas. Kas laikytina tradicija, o kas inovacija didele dalimi priklauso nuo vertinimo istorinės perspektyvos modernybės ir

* Straipsnis parašytas vykdant Lietuvos mokslo tarybos Nacionalinės mokslo programos *Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas* projektą *Individo socialinis ir kultūrinis tapatumas: tarp tradicijos ir inovacijos*.

RAKTAŽODŽIAI: tradicija, inovacija, kultūra, modernybė, postmodernybė.

KEYWORDS: tradition, innovation, culture, modernity, postmodernity.

postmodernybės santykio rémuose. Dabartinės kartos vyresnio amžiaus žmonių individualioji savimonė formavosi veikiami modernybės tradicijų, tuo tarpu jaunesnės kartos žmonių savimonė formuojasi veikiamą postmoderniosios kultūros įvaidžių, ateinančių kartu su globalizacija, elektroninių komunikacijos priemonių taikymu, kultūros komercializacija.

ĮVADINĖS PASTABOS

Viena iš pamatinių kategorijų, kurių šviesoje filosofijoje yra aptariama žmogaus būtis, yra laikas. Žmogus gyvena dabartyje tarp praeities ir dabarties, laikiškumas yra esminis žmogiškosios tikrovės matmuo, laiko tarpsnių sekoje formuojasi individas kaip asmenybė. Svarstant šią temą, reikšmingai skamba Vosylius Sezemano mintis: „...realybė nėra kažkas užbaigta, tai nuolatinis nesiliaujantis vyksmas, kuriame esamasis momentas ne tik užbaigia praeitį, bet ir kartu paruošia ateitį bei jos perėjimą į praeitį“¹. Į laiko tarpsnių kaitą žvelgiant kultūros raidos požiūriu, kaip itin svarbi išskyla seno ir naujo, tradicijos ir inovacijos sąveika, kurioje tradicijų, nebūtinai visų, gyvavimą paprastai užbaigia inovacijos, o šios, jeigu įsišaknija, per tam tikrą laiką virsta tradicijomis. Tradicijos ir inovacijos yra svarbūs veiksniai, kuriems sąveikaujant skleidžiasi individo kaip asmenybės tautinis, kultūrinis, socialinisapatumas.

Tradicijos ir inovacijos dažniausiai

nagrinėjamos humanitariniuose ir socialiniuose moksluose, apie jas taip pat kalbama įvairaus turinio žiniasklaidoje, kitose viešosios nuomonės raiškos formose. Daugeliu atvejų šių sąvokų reikšmė ir tarpusavio santykis yra suprantamas gana skirtingai, neišvengiant vienpusiškumo. Tradicijoje, suprantamoje kaip tai, kas perdavimo iš kartos į kartą keliu ateina iš praeities, neretai matoma vien tai, kas inertiška, stingdo mąstyseną, orientuoja į praeitį ir neturi ateities. Inovacija, priešingai, yra tapatinama su naujovėmis, iniciatyvomis, išradyba, kūryba, manant, kad jų padariniai visada palengvina žmonių darbą, praturtina ir pajvairina gyvenimo kokybę, kreipia į ateitį, prisideda prie pažangos. Tokių sampratų laikymasis veda prie nuomonės, kad tradiciją ir inovaciją skiria nelabai aiški, bet vis dėlto reali riba, kad abiejų pusių santykyje daugiau įtampos ir priešpriešos nei perimamumo ir dermės, kad ištikimybė tradicijoms stabdo atsinaujinimą, o naujovės ardo ir išstumia tradicijas.

TRADICIJOS IR INOVACIJOS RAIŠKA KULTŪROJE

Išsamesnį tradicijos ir inovacijos aptarimą pradėdame teiginiu, kad ir viena, ir kita yra organiškai visuminio kultūros audinio metmenys. Kiekviena kultūra, kiekviena civilizacija kaip pagrindą turi tam tikrus pirminius idėjinius (mitinius, reli-

ginius, filosofinius) šaltinius, kuriais remiantis aiškinamas pasaulis, žmogaus gyvenimas, elgesio vertinimo kriterijai ir panašiai. Tų šaltinių turinys amžiams slenkant yra interpretuojamas, plėtojamas ir modifikuojamas, taip kuriama dvasinė

kultūra kaip simbolių, reikšmių, prasmių visuma, kurioje kiekvieno esamojo laiko elementai tampa arba gali tapti ateities įprasminimo idėjiniais šaltiniais.

Tai ir sudaro pamatines tradicijas, be kurių neįmanoma kultūra apskritai. Kultūros kūrimas yra nepaliojamas tradicijų steigimas, perdavimas iš kartos į kartą, atnaujinimas. Būti kultūroje reiškia būti tradicijoje, atitrūkti nuo tradicijų galima tik išeinant iš kultūros. „Tradicijos turinys yra vertybės, kurias ankstesnės kartos kažkada aistringai tikrino specifinėmis istorinėmis aplinkybėmis, ir kurios paskui, nuolat iš naujo peržiūrimos, nugludintos ir perduotos iš kartos į kartą kaip turinys“². Gyvendami vakarietiškosios kultūros areale, mes priklausome kultūros tradicijai plačiąja prasme, kurios pamatiniai šaltiniai yra antikos, krikščionybės, Švietimo (Apšvietos) laikotarpių dvasinis ir materialusis palikimas.

Daugialypumas

Svarbu pastebėti, kad tradicija yra daugialypė, į ją reikia žiūrėti ne kaip į kažką vientiso, bet kaip į daugybės atskirų, savitų gijų sampyną. Švietime, mene, politikoje bei kiekvienoje kitoje žmonių veiklos ir bendravimo srityje nusistovi savos tradicijos, savais būdais perduodamos, perimamos, atnaujinamos. Paprasčiausias tradicijų tęstinumo lygmuo yra darbo įgūdžių (amatuose, liaudies mene), bendravimo ir elgesio (etiketo) normų, papročių, apeigų, šventinių ritualų betarpiškas perdavimas kartotės, mokymosi, kasdienės praktikos būdais. Gilesnis, sunkiau pastebimas tradicijų tęstinumo būdas yra savaiminis kultūros kismas, kai vieni iš praeities ateinantys

dalykai praranda turėtają reikšmę ir tampa nebeaktualūs, kiti perimami, juos keičiant, atnaujinant, suteikiant naujų reikšmės atspalvių. Prisimintinas XIX a. vokiečių katalikų teologo Johanno Kuhno teiginys, kad tradicija – „ne nuolatinis pirminės tiesos pirmykšte istorine forma kartojimas, bet nuolatinis tos pačios tiesos atgimimas naujomis istorinėmis formomis“³. Kultūrą sudarančių tradicijų savijuda ir yra gilusis inovacijų šaltinis. „Net ir pačiose stabiliausiose civilizacijose nėra taip, kad simboliniai modeliai laikui bėgant visiškai nesikeistų. Nėra ir taip, kad visuomenėje tam tikras modelis tam tikru laikotarpiu absoliučiai dominuotų,“ – rašo Vytautas Kavolis⁴. Akivaizdus tradicijos tęstinumo ir atsinaujinimo atvejis yra kalba, ji gyvuoja per šimtmečius, nuolatos pasipildydama naujadarais. Šitaip žvelgiant, tarp tradicijos ir inovacijos nėra aiškios ribos, nėra ir kokio nors fiksuojamo „tarp“.

Tradicijos tęstinumo sampratą geroi supaprastintume, matydami šiame vyksme tik konkrečių dalykų perdavimą. Tęstinumo apimtis yra daug platesnė – tradicija koduoja kolektyvinę patirtį, yra gyvensenos tvarumo šaknys, individo socializacijos priemonė. „Paprotyturi gelbėti žmogui gyventi“⁵. Tradicija užtikrina kultūros tęstinumą, sąsajas tarp epochų, yra „lemtingas praeities dalyvavimas dabartyje“⁶. Tradicijos tęstinumo būdu istorija įtaigoja dabarties žmonių sąmonę, kartu veikia ir ateities tikslus. „Reikšdama pastovumą, stabilumą ir tęstinumą, ji vadovauja kasdienos elgesiui ir pateisina bendruosius tikėjimus bei praktikas“⁷. Kai kurių kultūros sričių ilgametės tradicijos yra tolesnės kūrybinės veiklos ir pripažinimo pama-

tas. Lietuvoje galima paminėti dainų šventes, kryždirbystę (Lietuvių kryždirbystė 2001 m. UNESCO paskelbta žodinio ir nematerialaus paveldo pasaulio šedevru), sporte – krepšinį.

Reikia taip pat pastebėti, kad tradicijos perimamumui būdingas tam tikras selektyvumas, kiekvienoje istorinėje epochoje nusistovi savitas santykis su praeitimi. Kiekviena žmonių karta iš jau randamo palikimo priima tai, kas jai atrodo reikšmingiausia, tokiu būdu renkasi ne tik dabartį ir ateitį, bet tam tikra prasme renkasi ir praeitį.

Kūrybiškumas

Pažymint vidinį tradicijų kintamumą, aiškėja jų kūrybiškumas, būtent tai, kad tradicijos susidaro ilgametės kolektyvinės kūrybos vyksme. Taigi, daugiausia tradicijos kyla „iš apačios“, nors gali ateiti ir „iš viršaus“. Kai kurios ilgalaikės tradicijos yra prasidėjusios nuo valdžios potvarkių, reformų, precedentų. Tai galima pasakyti apie tokią svarbią visuomeninę struktūrą kaip teisė. Vakarų moderniosios teisinės sistemos pradžia yra laikoma dar XI a. vykusi „popiežių revoliucija“, kurioje „iškilo nauja kanonų teisės sistema ir naujos pasaulietinės teisės sistemos“, susidarė profesionalių teisininkų bei teisėjų klasė.⁸ Istorinėms aplinkybėms keičiantis, pamažu išsitemia tradicijos veiksmingumą palaikantys šaltiniai, tradicija patiria krizę. Manoma, kad tokia perspektyva laukia ir vakarietiškosios teisės tradicijos, dabartiniu metu susiduriančios su rytiškių civilizacijų teisinėmis tradicijomis. „Praeityje Vakarų žmogus tvirtai nešėsi savo teisę per visą pasaulį“. Tačiau dabar „Rytų ir Pietų žmogus siūlo kitas alternatyvas“.

„Teisė, anksčiau atrodžiusi esanti „prigimtinė“, pasirodė esanti tik „vakarietiška“⁹. Šios tradicijos laukia nemaži inovaciniai iššūkiai.

Inovacijos

Inovacijos ateina ir iš šalies, iš svetur – kaip kitų kultūrų poveikiai, atskirų jų elementų perėmimas, kopijavimas ir mėgdžiojimas. Vienais atvejais tai vyksta natūraliai, kultūrų sąveikų ir bendravimo keliais, kitais – inovacijos atnešamos, įgyvendinamos jėga, tai – kultūrinės hegemonijos kelias, paprastai vykdomas kartu su politine, karine hegemonija. Toks inovacijų atėjimas, nors ir praturtina vietines kultūras, bet jas kartu slopina ir naikina. Istorija žino daug atvejų, kai užkariautojų invazija yra nutraukusi šimtmetes kultūros tradicijas, sunaikinusi jų materialųjį ir dvasinį paveldą. Panašių padarinių gali turėti ir radikalūs politiniai pokyčiai, santvarkų virsmai, per kuriuos suardomos buvusios ideologinės struktūros, kartu nauju politiniu ideologiniu pagrindu kuriamos ir skiepijamos naujos vertybės bei normos.

Negalima nepastebėti, kad ne viskas, kas nauja, yra inovatyvu ir teigiama, ne visokia naujybė yra gėrybė, turinti konstruktyvių padarinių. Dažna naujovė pasirodo tik kaip trumpalaikė, paviršiumi praslystanti mada, nepaliekanti raiškesnio pėdsako, nes neturi Gilesnio turinio. Kita vertus, anaipol ne viskas, kas iš praeities, yra tik negyvi muziejiniai eksponatai, dažnai turi ilgaamžę išliekamąją vertę, galinčią reisykiais atsinaujinti ir veiksmingai pasireikšti. Reikia skirti medžiagines, technologines inovacijas nuo dvasinių vertybinių naujybių, nors pirmosios daro poveikį ne tik medžiaginei

žmonių gyvenimo pusei, bet ilgainiui keičia ir kitas žmonių bendravimo ir darbo sritis. Kanados filosofas ir kultūrologas Marshallas McLuhanas veikalė *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai* (2003) parodo, kaip žmonių gyvenimo būdą, elgesį ir mąstyseną pakeitė automobilio, telefono, radijo, televizijos išradimai ir jų platus įdiegimas.

Inovacijų atėjimas nėra vienareikšmiškai kultūrą turtinantis vyksmas. Kiekviena prigijusi technologinė inovacija paprastai varžosi, ilgainiui jas išstumdama, su ankstesnėmis technologijomis, o kartu nuvertina ir atitinkamus žmonių gebėjimus bei veiklos rūšis. Už kiekvieną techninės pažangos žingsnį tenka mokėti tam tikrą praradimą kainą. Atskiro aptarimo tema yra šiuolaikinės technologinės inovacijos, visame pasaulyje darančios gilų poveikį įvairioms gyvenimo sritims.

Dvasinės kultūros srityje inovacijų ir tradicijų ryšys painesnis. Kaip naujybė

gali pasirodyti ir kai kurie iš užmaršties prikelti praeities dalykai. Dėl vertybių nuosmukio, gyvenimo vienodėjimo, idėjinės tuštumos ir kitokių krizės apraiškų yra gręžiamasi į praeitį, siekiama grįžti „prie ištakų“, prikelti ir gaivinti tai, kas buvo iškilu ir vertinga tolimoje praeityje, tai priešpriešinti dabarties būklei. Tam pasitarnauja istorinio, kultūrinio paveldo tyrimai, praplečiantys ir papildantys visuomenės kultūrinio tapatumo sampratą. Menuose, filosofijoje laikas nuo laiko atsiranda įvairūs „neo“, pratęsiantys praeities idėjines tėkmes, išvelgiantys jose naujas prasmes ir plėtros galimybes. O tokioje subtilioje kultūros srityje kaip drabužių dizainas pastoviai vyrauja įvairios retro stiliaus mados. „Šiandien matome aiškia tendenciją mėginti atkurti išnykusias tradicijas ar netgi konstruoti naujas“, – rašo žymus anglų sociologas Anthony Giddensas¹⁰. Ir kartu abejoja, ar galima tai padaryti.

MODERNYBĖ IR POSTMODERNYBĖ

Seno ir naujo, tradicijos ir inovacijos sekos bei vertinimo aspektu galima aptarti tiek ilgus kultūros istorijos laikotarpius, ištisas epochas, tiek ir žymiai trumpesnius laiko tarpsnius. Tie patys kultūros reiškiniai gali pasirodyti kaip raiškios naujovės arba, priešingai, kaip atgyvenusios senienos priklausomai nuo to, iš kokios laiko perspektyvos į juos žiūrime, kokios tradicijos tėkmėje būdami juos vertiname. Apžvelgiant plačius kultūros sąjūdžius, tokius kaip romantizmas ar klasicizmas, apibūdinant atskirus jų raidos etapus, galima įsitikinti, jog tai, kas yra buvę nauja ir šviežia jų

raidos pradžioje, atrodo jau kaip nesena tradicija atėjus vėlyvajam šių tėkmių laikotarpiui.

Tiek ilgesnės, tiek ir trumpesnės istorinio laiko perspektyvos požiūriu galima aptarti ir dabartį, kaip tam tikrą kultūros raidos atkarpą, o į tai, kas joje vyksta, priklausomai nuo požiūrio taško, galima žvelgti ir kaip į naujybę, ir kaip į tradiciją. Ilgesniuojų laikotarpiu, kurio perspektyvoje bandysime aptarti šį klausimą, laikysime tą, kuris prasidėjo naujaisiais amžiais. Tai vadinamieji modernybės laikai (*epoque moderne*), kurie iš dalies tęsiasi ir iki mūsų dienų, o trumpesnia-

ja perspektyva laikysime, apytikriai, XX a. pab.–XXI a. laikotarpį. Tai ir yra dabartis platesne prasme.

Tradicinės kultūros

Etnologijoje, kultūrologijoje yra žinomos „tradicinės visuomenės“, „tradicinės kultūros“, tokiomis laikant, pirmiausia, vadinamąsias pirmykštes bendruomenes, kuriose iš kartos į kartą perduodami papročiai reglamentuoja visas žmonių bendravimo ir veiklos sritis, vidiniai pokyčiai vyksta nepaprastai lėtai, taigi, tradicija akivaizdžiai vyrauja inovacijos atžvilgiu. Tradicinėmis, tik kitokio pobūdžio, yra laikomos ir viduramžių feodalinės visuomenės, kurių struktūrai buvo būdinga griežta luominė hierarchija, individo gyvenimas tekėjo nusistovėjusia vaga, jo tapatumo savivoka buvo apibrėžta kilmės, priklausomybės bendruomenei, korporacijai, šeimai. Luominė ir konfesinė priklausomybė apsprendė ir individo kultūrinį akiratį, apibrėžė jo savarankiškumą ir rinkimosi ribas. Jeigu laisvės savivoką ir kultūringumą laikysime individo vidujiškumo, o socialinę padėtį – jo išoriškumo savybe, galėsime sakyti, kad vidujiškumas buvo „pririštas“ prie išoriškumo, kartu teikė ir tam tikrą saugumą, tikrumo pajautą. „Prarasdami tradiciją mes prarandame orientyrą, mus saugiai vedusį per beribes praeities erdves, bet šis orientyras kartu buvo grandinė, kiekvieną kartą pririšanti prie iš anksto nulemtos praeities aspekto“¹¹.

Modernybė

Kitokia visuomenės sandara ir kultūra, taip pat ir atitinkamas individo tipas formavosi naujaisiais amžiais, įvardija-

mais kaip potradicinė visuomenė, modernybė. Potradicinė suprantama kaip pofeodalinė, pobaudžiavinė visuomenė, kaip kylančio kapitalizmo, industrijos, mašininės technikos, urbanizacijos pasaulis. „Modernybė yra potradicinė tvarka, bet ne tokia tvarka, kai tradicijos ir papročio laiduojamas tikrumas pakeičiamas racionalaus žinojimo tikrumu“¹².

Reikia pasakyti, kad modernybėje racionalaus žinojimo yra nepalyginamai daugiau negu tradicinėje feodalinėje visuomenėje, jis radikaliai skiriasi nuo spekuliatyvaus metafizinio racionalumo. Modernybės „projekto“ ideologinis pagrindas buvo Švietimo laikotarpio, vadinamo „proto amžiumi“ filosofija, teigianti absoliutų tikėjimą racionaliojo proto, kaip vienintelio autoriteto, galia. Švietimo judėjimas buvo reakcija į baroko kultūrą, į kontrreformaciją, į metafiziką, kaip jau atgyvenusius istorijos reiškinius. Tai nereiškė, kad buvo nusigrežta nuo praeities apskritai, sektinu pavyzdžiu, kaip tęstina tradicija, buvo laikomas Renesansas ir naujai suvokiamas antikinės Graikijos laikotarpis.¹³

Moderniojoje filosofijoje žmogus suprantamas kaip protu ir valia apdovanojamas, sau tapatus, pasaulio atžvilgiu autonomiškas subjektas, savarankiška ir tvirta individualybė. „Modernybės epochoje žmonės tapo individualistai...“¹⁴ Jis nesiremia autoritetais, jo protas laisvas ir kritiškas, svarbus jo bruožas – viską persmelkianti abejonė, kuri „prasiskverbta į kasdienį gyvenimą bei filosofinę sąmonę“¹⁵. Tai dekartiškas subjektas, kurio savivokos atramos taškas yra individualusis *cogito* (maštau), randantis išeitį iš abejonės.

Tačiau modernybės racionalumas gyvenimą nušviečia ne kaip tolygią ir sau-

gią tĕkmę, priešingai, atskleidžia jo dinamizmą, riziką, iš to plaukiančią rinkimosi būtinybę. Nors modernusis individas pasaulį priima kaip racionalią dėsningą struktūrą, „bet ši racionalioji struktūra nėra struktūra, kurią jis patiria savo individualioje egzistencijoje“¹⁶. Individualiosios egzistencijos struktūra kitokia, kaip savo tapatumą ją individas kuria pats, pats apsisprendžia, nusistato gyvenimo tikslus ir prisiima atsakomybę. Savarankiškumas, iniciatyva, veiklumas ir atsakomybė yra pagrindiniai moderniojo individo bruožai, darantys jį svarbiausiu visuomeninio gyvenimo subjektu. Kaip teorinė tokio individo refleksija filosofijoje susiformavo metodologinis individualizmas, skirtingai nuo holizmo, pabrėžiantis individo pirmumą socialinės grupės atžvilgiu.

Ir vis dėlto: „Modernioji visuomenė nėra nei holistinė, nei individualistinė...“¹⁷, – rašo iškilus prancūzų sociologas, modernybės tyrinėtojas Alainas Touraine. Ir tęsia: „Individualizmas nutraukia senuosius hierarchinius ir bendruomeninius ryšius, bet nesukuria vyrąujančio asmeninio ir visuomeninio gyvenimo tipo“¹⁸. Tolesnė moderniojo individo tapatumo raida buvo analizuojama vėlyvosios modernybės (neklasikinėje) filosofijoje, kuri, kaip ir kitos pačioje modernybėje subrendusios naujybės, žymėjo jos pabaigą, sutampančią su naujo laikotarpio pradžia.

Postmodernybė

Tas laikotarpis, ypač kultūroje, yra įvardijamas neapibrėžtais postmodernybės, postmodernizmo terminais, kartais taikomais apibūdinti ir kitas dabarties

gyvenimo sritis, neišskiriant ir ekonomikos. Žodelis *post* nusako tik santykį su praeitimi, įvardina tai, „kas vyksta po anksčiau gyvavusių reiškinių“¹⁹ ir nieko apibrėžto nesako apie dabartį. Todėl nėra iki galo aišku, ar minimais terminais įvardijamos dabarties naujybės yra kažkas visai nauja, ar tėra tik modifikuota modernybės tąsa (hipermodernybė). Aišku viena – postmodernybė atitrūksta ir atsisako daugelio esminių modernybės požūrių ir vertybių. „Postmodernybė – kaip intelektinis reiškinys yra priešingas Apšvietos mąstymo tradicijai, aiškinančiai socialinės raidos, individo ... pamatinius racionalumus“²⁰.

Jeigu norėtume apžvelgti svarbesnes aplinkybes, kurių poveikis siejamas su „po modernybės“ laikotarpiu atsiradusiomis ir atsirandančiomis naujybėmis, susidarytų ištisas sąrašas. Tai – globalusis atvirumas (itin svarbi naujovė pokomunistinėms visuomenėms), globalieji poveikiai ir sąveikos, elektroninių informacijos technologijų plėtra, internetas, kultūros suprekinimas, su modernybės pabaiga sutampanti Vakarų kultūros ir europocentrizmo krizė, rytietiškų kultūrų plitimas Vakarų pasaulyje, intensyvėjantys žmonių migracijos srautai. Minėtų aplinkybių poveikiais aiškinama naujų ir idėjinių motyvų, kurie kažkada skatino kapitalizmo kilimą ir įtaigojo moderniąją kultūrą, o dabartiniu metu baigia išsisepti. „Postmodernistinis judėjimas galutinai užbaigia modernistinės pasaulio reprezentacijos dekonstrukciją“²¹. Įsitvirtina nauja kapitalizmo stadija – postmodernusis kapitalizmas, jam skirta Vytauto Rubavičiaus monografija *Postmodernusis kapitalizmas* (2010), kurioje analizuoja

mi filosofiniai, ekonominiai, kultūriniai šios formacijos aspektai, pabrėžiami tokie būdingi jos bruožai, kaip vartotojiškumas, visų kultūros, meno sričių suprekinimas, sutampantis su kultūriniais, technologiniais ekonominiais globalizacijos aspektais. Irsta hierarchinė kultūros sandara, nyksta kai kurių klasikinės kultūros sričių skirtumai, pirmiausia, aukštosios, arba elitinės, ir masinės kultūrų, meno ir nemeno skirtis, nusitrina ribos tarp meno žanrų ir stilių.

Keičiasi ir individo samprata, nes po Nietzsche's ir Freudo jis nustoja būti suprantamas tik kaip socialinė būtybė, „jis

tampa geismų būtybe, valdomas beasmenių jėgų ir kalbos, bet taip pat individuali būtybė, privatus asmuo“²². Tokios modernybėje itin svarbios sąvokos kaip „vertybės“, „esmė“, „tapatumas“ postmoderniosios kultūros diskursuose funkcionuoja tik kaip dekonstrukcijos ir atmetimo objektai. Postmodernybė atsisako ieškoti „autentikos“ ir to, ką sako giminingos sąvokos – „tiesa“, „tikrumas“, „tikroviškumas“, nes „autentiškas būvis“ esąs tik fantazijose, „tiesos nėra“, yra tik „tiesos versijos“²³. „Autentiškumo nėra, yra tik (neautentiški) autentiškumo konstruktai“²⁴.

DABARTIS

Tai tik keli svarbesni aspektai, glaudtai apibūdinantys ilgo istorinio laikotarpio kaitos etapus, įvardijamus kaip modernybė ir postmodernybė, kurių aptarimas reikalingas tam, kad būtų aiškesnė sociokultūrinė aplinka, kurioje dabartiniu metu plėtojasi seno ir naujo, tradicijos ir inovacijos sąveikos. Vyresnioji dabar gyvenančių žmonių karta, išaugusi ir savo tapatumo įvaizdžius įgijusi vėlyvosios modernybės aplinkoje, mąsto ir vertina daugiausia pagal tuomet įgytas sampratas bei vaizdinius, kurių daugumos realiosios „referencijos“ nyksta arba dar tebegyvuoja kaip praeinantys dalykai. Šios kartos žmonės gyvena dinamiškame ir dramatiškame XX a., pasižymėjusiame tiek kūrybinėmis, tiek ir griau-namosiomis galiomis, turint galvoje ir totalitarinius režimus, kurie, daugelio autorių nuomone, susiformavo kaip Švietimo idėjų įgyvendinimo padarinys. „Tai, kad modernioji inteligentija – „ne-

laimingas Švietimo vaikas“ – yra ypatin-gai pavadi totalitariniams ir autoritari-niams judėjimams, abejonių nekelia“²⁵.

XX a. palikimui priklauso ir vyres-niosios kartos žmonių prisimenama so-vietinė okupacinė patirtis jos konformis-tiniais, rezistenciniais ir kolaboraciniais variantais, formavusi vadinamojo sovie-tinio mentaliteto (*homo sovieticus*) bruo-žus, kurių pėdsakai, kaip sovietizuotos modernybės relikta, pasireiškia ir da-barties, t.y. daugeliu požiūrių jau pos-tmoderniojoje visuomenėje. Tuo tarpu jaunesniosios, pradedant viduriniąja, kartos žmonėms visa tai jau mažai žino-ma, jų mąstysena bręsta inovacijų, sam-pratų ir galimybių erdvėje, kurias teikia atvirumo, globalizacijos ir postmoderny-bės atnešami pokyčiai.

Reikia pastebėti, kad pokomunisti-nėse Europos šalyse tradicijų ir inovaci-jų turinys bei tarpusavio santykis pasi-žymi kai kuriais painiais savitumais,

kurie nežinomi Vakarų visuomenėse. Minėtose šalyse persipina mažiausiai du *post* – postkomunizmas ir postmodernizmas. Žlugus komunistiniams režimams su jiems būdingu uždaru, išnykus politiniams ir ideologiniams suvaržymams, į šias šalis per trumpą laiką plūstelėjo labai plati ir įvairi naujybių ir inovacijų banga.

Šalia visur naujoves nešančių informacinių technologijų, čia kaip inovacijos buvo priimama ir daug tokių dalykų, kurie kitur buvo įprasti ir savaime suprantami kaip šimtmečiais nusistovėjusios tradicijos. Pvz., Lietuvoje pirmaisiais nepriklausomybės metais tam tikro amžiaus žmonėms privačios nuosavybės atgavimas atrodė kaip neįprasta naujybė. Tą patį galima pasakyti ir apie privatų verslą, konkurenciją, rinkos ekonomiką ir kitokias „naujybes“, kurios yra esminiai kapitalistinės visuomenės sanklodos elementai, tačiau prie kurių kai kuriems žmonėms iki šiol sunku prisitaikyti. Tad dabarties skirtingo amžiaus žmonių patirtys ir sampratos formavosi ir tebesiformuoja veikiamos tiek tų poveikių, kurie, kaip tradicija, ateina iš moderniosios praeities, tiek ir tų, kuriuos, kaip naujybes, gimdo dinamiška postmodernioji šiandiena, kurie skleidžiasi kaip numatomi ir nenumatomi ateities iššūkiai.

Tam, kad tradicinių ir inovacinių poveikių skirtumai taptų aiškesni, tikslinga sugretinti kai kuriuos kultūros ir socialinio gyvenimo reiškinius, tokius kaip:

- modernybėje suklestėjusi spausdinto žodžio bei knygos kultūra ir dabartinė elektroninių informacijos priemonių kultūra;
- tradicinė tikrovės kaip objektyvios esybės samprata ir elektroninių

technologijų konstruojama virtualioji tikrovė;

- modernioji žodžio ir minties kultūra ir postmodernioji vaizdo kultūra;
- klasikinis apibrėžtų žanrų ir stilių menas ir šiuolaikiniai, žanrinio apibrėžtumo nepaisantys performansai, instaliacijos ir kitokios meninės raiškos formos;
- tradiciniai betarpiški darbuotojo ir kliento kontaktai ir šiuolaikinės neakivaizdžios internetinės (bankininkystės, pirkimo-pardavimo) paslaugos;
- bažnytinės santuokos pagrindu kuriama tradicinė šeima ir nesantuokinė „faktinė“ šeima, juo labiau – tos pačios lyties žmonių santuoka.

Panašių situacijų iš įvairių gyvenimo sričių galima išvardinti ir daugiau, jos plėtojasi viena šalia kitos ir visuomenės dvasinės kultūros erdvėje sukelia prieštarą įtampą. Juoba, kad vienos srityse inovacijos, įskaitant ir „iš viršaus“ daromas reformas, vyksta sparčiai, kitoje gyvenimas inertiškai klostosi pagal nusistovėjusius standartus, dar kitur nenukrypstamai laikomasi tradicijų ar net, kaip jau minėta, gaivinama tai, kas buvo nugrimzdę į praeitį. Tai paveikia ir konkrečius asmenis, individualiais variantais atsispindi skirtingo amžiaus žmonių gyvenimuose, jų tapatumo sampratoje.

Inovacijos jų radimosi pradžioje paprastai priimamos daugiau išoriškai, formaliai, kaip naudingos techninės priemonės, giliau nepaveikiančios individo mąstysenos, vertybinių pažiūrų. Bet tai tik laiko klausimas, ilgesnėje perspektyvoje naujybės gali ženkliai paveikti individo pasaulėjautą ir savivoką. Pavyzdžiui, neabejotina, kad vyraujantis vaiz-

do kultūros poveikis ardo klasikinei mąstysenai būdingą loginį racionalumą, pagrįstą epistemologinio tapatumo, t.y., sąvokos ir daikto esmės atitikties principais. Atsisakant šio principo, mąstymas virsta savaimine konstruktyvia veikla, kurioje išnyksta reprezentacija, kaip aki-vaizdų atvejį galima prisiminti Gilles Deleuze'o pažiūras, pagal kurias filosofas plėtodamas savo teoriją ne ką nors reflektiviai apmąsto, o tik kuria konstruktus. Tai tinka ir menui – į tradicinę

meno tikrovę įsibrovus vertikaliajai tikrovei menininkas jau ne ką nors vaizduoja, o tik laisvai modeliuoja savą pasaulį, jame gyvena ir veikia. Postmodernioji mąstysena, pabrėždama didžiųjų ir mažųjų „pasakojimų“ lygiavertiškumą, pripažįsta vertybių ir tiesų reliatyvumą, tradicinėje hierarchiškoje vertybių skalėje mato tik galios struktūrą. Kaip aukščiau aptartos įtampos pasireiškia individo tapatumo savimonėje – atskiro svars-tymo tema.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Vosylius Sezemanas. *Raštai: filosofijos istorija, kultūra*. – Vilnius: Mintis, 1997, p. 405.
- ² George F. McLean. *Tradition, Harmony and Transcendence*. Cultural Heritage and Contemporary Life Series III, Asia. Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 1994, p. 14. Cit. pagal: Jurga Jonutytė. *Tradicija kaip laiko patirtis. Fenomenologinės ir naratologinės perspektyvų sankirta*. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, filosofija (01 H). – Kaunas, 2007, p. 38–39.
- ³ Johannes von Kuhn. *Katholische Dogmatik*. – Tübingen: H. Laupp, 1859, S. 219.
- ⁴ Vytautas Kavolis. *Kultūrinė psichologija*. – Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 71.
- ⁵ Vytautas Kavolis. *Moralizing Cultures*. – Lanham: University Press of America, 1993, p. 118.
- ⁶ Arvydas Šliogeris. *Kas yra filosofija?* – Vilnius: Strofa, 2001, p. 175.
- ⁷ *The Concise encyclopedia of Sociology*. Ed. George Ritzer, Michael J. Ryan. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2011, p. 655.
- ⁸ Harold J. Berman. *Teisė ir revoliucija*. Iš anglų k. vertė A. Šliogeris. – Vilnius: Pradai, 1999, p. 162.
- ⁹ Ten pat, p. 56.
- ¹⁰ Anthony Giddens. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Iš anglų k. vertė V. Radžvilas – Vilnius: Pradai, 2000, p. 264.
- ¹¹ Hannah Arendt. *Tarp praetities ir ateities*. Iš anglų k. vertė A. Šliogeris. – Vilnius: Aidai, 1995, p. 108.
- ¹² Anthony Giddens. *Modernybė ir asmens tapatumas*, p. 11.
- ¹³ Ulrich im Hof. *Švietimo epochos Europa*. Iš vokiečių k. vertė N. Daujotytė. – Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 16.
- ¹⁴ Charles Taylor. *Susipynę tikslai: liberalų – komunistų ginčas*. // *Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija*. Sudaryt. János Kis. Iš anglų k. vertė V. Radžvilas. – Vilnius: Pradai, p. 541.
- ¹⁵ Anthony Giddens. *Modernybė ir asmens tapatumas*, p. 11.
- ¹⁶ Thomas Hanna. *Existence and the Absurd*. // *New Essays in Phenomenology*. – Chicago: Quadrangle Books, 1969, p. 194.
- ¹⁷ Alain Touraine. *Critique de Modernite*. – Paris: Fayard, 1992, p. 304.
- ¹⁸ Ten pat, p. 306.
- ¹⁹ Antanas Andrijauskas. *Įvadas. Postmodernistinis lūžis ir metacivilizacinės kultūros kontūrai*. // *Postmodernizmo fenomeno interpretacijos*. Sud. A. Andrijauskas. – Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 10.
- ²⁰ Frank Webster. *Informacinės visuomenės teorijos*. Iš anglų k. vertė V. Poviliūnienė. – Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2006, p. 238.
- ²¹ Alain Touraine. *Critique de Modernite*, p. 222.
- ²² Alain Touraine. *Critique de Modernite*, p. 155.
- ²³ Frank Webster. *Informacinės visuomenės teorijos*, p. 242.
- ²⁴ Ten pat, p. 245.
- ²⁵ Marius Povilas Šaulauskas. *Lietuva iki ir po 1990-ųjų: apie modernizaciją ir galvojimo būdą*. // *Problemos*, 1998, Nr. 53, p. 13.